

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ
КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Кафедра цивільного права та процесу

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС»

Для здобувачів вищої освіти
ФЗН ПП ННІ ПОЗН

Дніпро – 2016

Конспект лекцій підготувала **Миронюк С.А.** – старший викладач кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Грабильніков А.В. – доцент кафедри теорії держави і права, конституційного права та державного управління Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара, кандидат юридичних наук, доцент.

Мороз В.Ф. – суддя Дніпропетровського апеляційного господарського суду, кандидат юридичних наук.

Конспект лекцій обговорений та схвалений на засіданні кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції.

“08” серпня 2016 р.,
протокол № 1

ТЕМА № 1. ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ДЖЕРЕЛА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА. ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття, предмет, система, джерела цивільного процесуального права.
 2. Норми цивільного процесуального права, їх класифікація. Дія норм цивільного процесуального права в часі, просторі, за колом осіб.
 3. Цивільне судочинство, його провадження і стадії.
- 1.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).
3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.
4. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 р. // ВВР. – 2002. - № 21-22. – Ст. 135 (із змінами).
5. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001р.// ВВР – 2002 - № 3-4. – ст. 27 (із змінами).
6. Кодекс законів про працю України. Закон України. Затверджений Законом № 322-VIII від 10 грудня 1971 р. // ВВР. – 1971. – додаток до № 50. – Ст. 375 (із змінами).
7. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.
8. Про Конституційний Суд України. Закон України // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст. 272.
9. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. – 2005. - № 32. – Ст. 422.
10. Про прокуратуру. Закон України № 1789-XII від 5 грудня 1991 р. // ВВР. – 1991. - № 53. – Ст. 793 (із змінами).
11. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 р. // ВВР. – 1998. - № 20. – Ст. 99.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є розкриття основних положень цивільного процесу як однієї з профілюючих дисциплін, предметом вивчення якої є норми права, що визначають порядок розгляду і вирішення цивільних справ, регулюють

діяльність суду та інших суб'єктів процесуальної діяльності з метою захисту суб'єктивних прав і охоронюваних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також засвоєння здобувачами вищої освіти норм та інститутів цивільного процесуального права, які регулюють законодавчо закріплений порядок здійснення правосуддя в цивільних справах по спорах, що виникають з цивільних, житлових, земельних, трудових, сімейних та інших правовідносин, а також у справах наказного та окремого провадження.

ВСТУП

При вивченні навчальної дисципліни будуть розглянуті основні теоретичні проблеми науки цивільного процесуального права, положення чинного законодавства і практики його застосування відповідно до Конституції України, чинного Цивільного процесуального кодексу України, Законів України, керівних постанов Пленуму Верховного Суду України. При вивченні курсу враховуються новітні досягнення вітчизняної цивільно-процесуальної науки, розробки відомих українських вчених В.В.Комарова, Д.Д.Луспеника, В.І.Тертишнікова, П.І.Шевчука, М.Й.Штефана та ін.

Найважливіші проблеми, базові норми та інститути цивільного процесуального права, порядок здійснення правосуддя в цивільних справах, спрямований на реалізацію конституційних положень щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, прав та інтересів підприємств, установ, організацій, держави та суспільства - всі ці питання концептуально висвітлюються в лекціях.

Вивчаючи дану тему курсу, ми розглянемо основоположні питання курсу, а саме: поняття, предмет і систему цивільного процесуального права; поняття цивільного судочинства, його провадження і стадії.

І. ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, СИСТЕМА, ДЖЕРЕЛА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Важливим елементом розбудови правової держави і громадянського суспільства в Україні є формування дієвого механізму захисту конституційних прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Загальною декларацією прав людини, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., встановлено, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами (ст. 8). Конституція України на реалізацію цього положення визначає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55 Конституції України).

У разі порушення прав громадян або організацій з боку інших осіб і при відсутності добровільного поновлення порушеного права виникає

необхідність застосування відповідних способів захисту права стосовно зобов'язаної сторони.

Спосіб захисту права – категорія матеріального права. Цивільним кодексом України (далі ЦК У) передбачено такі способи захисту цивільних прав: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміну правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконним рішення органів державної влади і місцевого самоврядування (ст.16 ЦК У).

Застосування визначених у законі способів захисту права, тобто визначених примусових заходів до порушника права, здійснюється різними формами захисту права.

Форма захисту права – категорія процесуального характеру. Під формою захисту права слід розуміти визначену законом діяльність компетентних органів щодо захисту права, тобто встановленню фактичних обставин, застосуванню норм права, визначення способу захисту права, ухвалення та виконання рішення.

Чинне законодавство України передбачає *судовий, адміністративний, громадський, нотаріальний* процесуальні порядки (форми захисту права) і визначає органи, які здійснюють захист – суди загальної юрисдикції, нотаріат.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, підводячи підсумки слід зазначити, що **цивільне процесуальне право** – це система правових норм, що регулюють діяльність суду та інших учасників процесу, що виникають при розгляді спорів з цивільних справ.

Предметом цивільного-процесуального права є діяльність суду при здійсненні правосуддя, а саме розгляд та вирішення цивільних спорів, що виникають між фізичними, юридичними особами та іншими учасниками правових відносин.

Виходячи із змісту методу цивільного процесуального права, можна зазначити, що **метод характеризується** як імперативно-диспозитивний.

Імперативний характер впливу на поведінку суб'єктів цивільних процесуальних відносин закріплюється у нормах права, що встановлюють зобов'язання, заборону і примус. Зобов'язання становить обов'язок вчинення конкретної активної поведінки суб'єкта цивільних процесуальних відносин. Заборона проявляється у забороні виконувати (вчиняти) певні дії. Примус - у впливі, який спрямований на забезпечення виконання правил окремих норм цивільного процесуального права. Імперативний спосіб проявляється у визначенні процесуально-правового становища суду та кола учасників цивільного процесу.

Диспозитивний характер визначається дозволом і правами суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин на здійснення відповідної поведінки в межах, встановлених нормами цивільного процесуального права. Спосіб дозволу закріплюється в нормах, які визначають процесуально-правове становище сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, діяльність яких характеризується принципом диспозитивності.

Система цивільного процесуального права визначається наявністю норм та інститутів, що обумовлена предметом правового регулювання.

Система поділяється на дві частини: загальну та особливу. Загальна частина встановлює норми та інститути, що мають безпосереднє значення для всього цивільного судочинства, а саме: завдання, принципи, стадії цивільного процесу, правовий статус учасників цивільного процесу тощо. Особлива частина встановлює процесуальний порядок розгляду справи різними інстанціями за стадіями судового процесу.

Джерела цивільного процесуального права – це вираз державної волі, що має прояв у нормах чинного законодавства, яке регулює цивільні процесуальні відносини.

II. ПИТАННЯ

НОРМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ. ДІЯ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА В ЧАСІ, ПРОСТОРІ, ЗА КОЛОМ ОСІБ

Нормами цивільного процесуального права є встановлені державою Україна загальнообов'язкові правила, що регулюють порядок здійснення правосуддя в цивільних справах. Вони визначаються системою процесуальних дій, виконуваних суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин, та системою їх процесуальних прав та обов'язків, реалізація яких забезпечується визначеними законодавством цивільними процесуальними засобами (гарантіями). Норми цивільного процесуального права визначають весь хід судового процесу, встановлюють для кожного суб'єкта цивільних процесуальних відносин міру належного і можливого поведіння.

Норми цивільного процесуального права **класифікуються**: за змістом; за сферою застосування; за методом впливу на поведінку правомочних осіб.

За своїм змістом норми цивільного процесуального права поділяються на *регулятивні* і *дефінітивні*. **Регулятивні** встановлюють правила поведінки конкретних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин: суду, учасників процесу (ст. 27, 31, 34, 35, 123, 130 ЦПК та ін.). **Дефінітивні** норми визначають завдання цивільного судочинства (ст. 1 ЦПК), формулюють принципи процесу та його інститути (статті 3, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14 ЦПК), містять визначення цивільних процесуальних понять (ст. 57 ЦПК – доказів; ст. 67 ЦПК – процесуальних строків, статті 28, 29 ЦПК – цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності). У дефінітивних нормах визначаються також загальні правила поведінки, що не стосуються

конкретних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, але поведінка яких має відповідати таким правилам.

За сферою застосування норми цивільного процесуального права поділяються на *загальні, спеціальні, виняткові*. *Загальні* норми мають значення для всіх видів провадження, всіх стадій процесу. Вони вміщені в ЦПК в основному в розділі I “Основні положення”. *Спеціальні* норми регулюють права, обов'язки і процесуальні дії суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин лише в певній стадії розвитку цивільного судочинства – в стадії розгляду справи по суті чи в стадії касаційного оскарження тощо або при розгляді певної категорії справ. *Виняткові* норми спрямовані на конкретизацію, доповнення загальних і спеціальних норм та становлять з них виняток. Так, ст. 112 ЦПК надає право сторонам встановлювати договірну територіальну підсудність справи, крім справ, для яких встановлені правила виключної підсудності.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Оскільки цивільний процес – це рух (перехід) справи від однієї стадії до іншої, процесуальні норми об'єднані у великі групи: провадження в судах першої інстанції (позовне, наказне, окреме), апеляційне, касаційне провадження тощо.

Специфіку кожного виду судочинства відображають окремі норми, їх комплекси. Так, наприклад, для позовного провадження характерний комплекс норм щодо забезпечення позову (статті 151-155 ЦПК).

Цивільне процесуальне право у своїй системі містить групи правових норм, які називаються *інститутами*: інститути підсудності, позову, осіб, які беруть участь у справі, інститут доказування тощо. Інститут – це сукупність процесуальних норм загального, спеціального і конкретизуючого характеру, розташованих іноді в різних джерелах процесуального права, але регулюючих всі стадії процесу і види судочинства; це одна група процесуальних відносин, що відрізняється своїм предметом регулювання.

Окреме місце у системі цивільного процесуального права займають норми виконавчого провадження, яке згідно ст. 369 ЦПК регулюється Законом України “Про виконавче провадження”.

ІІІ. ПИТАННЯ

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО, ЙОГО ПРОВАДЖЕННЯ І СТАДІЇ

Цивільне судочинство – це врегульований нормами цивільного процесуального права порядок провадження в цивільних справах, який визначається системою взаємопов'язаних цивільних прав та обов'язків і цивільних процесуальних дій, якими вони реалізуються їх суб'єктами – судом і учасниками процесу.

Завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених,

невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 1 ЦПК).

ЦПК поділяє всі цивільні справи, що підлягають провадженню в судах, на три види: 1) справи позовного провадження; 2) справи наказного провадження; 3) справи окремого провадження (ч. 3 ст. 15). Законодавство про цивільне судочинство встановлює єдиний порядок розгляду цивільних справ, об'єднаних за матеріальними ознаками на визначені види.

***Вид цивільного судочинства** – це зумовлений характером і специфікою матеріального права чи інтересу, що захищається законом, процесуальний порядок відкриття, розгляду, вирішення визначеної групи цивільних справ.*

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Питання числа проваджень і стадій цивільного процесу і їх співвідношення залишається проблемним. Важливо, на нашу думку, при цьому визначити два аспекти, умовно називаючи їх як статичний і динамічний:

1) кожне окремо взяте провадження складається з трьох стадій (чи фаз): порушення судочинства, підготовки справи до судового розгляду, вирішення справи по суті;

2) рух справи від її відкриття за заявою заінтересованої особи до звернення судового рішення до виконання відбувається стадійно, і в такому рухові доцільно визначати його “кроки” – стадії, як запропоновано, вісім стадій.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

В даній лекції було розглянуто поняття, предмет, систему, джерела цивільного процесуального права, стадії цивільного судочинства та норми ЦПП.

Цивільний процес – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу, що здійснюється в установленому законом порядку провадження в цивільних справах.

Цивільне процесуальне право – це сукупність і система правових процесуальних норм, предметом регулювання яких є суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя у цивільних справах судами загальної юрисдикції.

Під **предметом цивільного процесуального права** розуміють процесуальний порядок провадження в цивільних справах, який визначається:

а) системою процесуальних дій, які виконуються судом і учасниками процесу, змістом, формою, умовами виконання процесуальних дій;

б) системою цивільних процесуальних прав і обов'язків суб'єктів правовідносин, які зумовлюють зміст цивільних процесуальних дій;

в) гарантіями реалізації цивільних процесуальних прав і обов'язків.

Джерелами цивільного процесуального права є ті законодавчі акти, міжнародні договори за участю України, інші нормативно-правові акти, у яких містяться цивільні процесуальні норми, які так чи інакше регулюють цивільне судочинство.

Нормами цивільного процесуального права є встановлені державою Україна загальнообов'язкові правила, що регулюють порядок здійснення правосуддя в цивільних справах

Вид цивільного судочинства – це зумовлений характером і специфікою матеріального права чи інтересу, що захищається законом, процесуальний порядок відкриття, розгляду, вирішення визначеної групи цивільних справ. Позовне, окреме, наказне провадження.

Стадією цивільного процесу називається сукупність процесуальних дій, спрямованих на реалізацію певної мети: прийняття заяв, підготовку справи до судового розгляду, судовий розгляд тощо.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: цивільне процесуальне право, цивільний процес, форма захисту права, цивільна процесуальна форма, норми цивільного процесуального права, предмет цивільного процесуального права, предмет цивільного процесу, імперативний і диспозитивний методи цивільного процесуального права, джерела, провадження та стадії цивільного процесу.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- поняття, методи, завдання цивільного процесуального права;
- систему, джерела цивільного процесуального права;
- стадії цивільного судочинства.

Вміти:

- визначати стадії цивільного процесу;
- класифікувати чинне законодавство,
- розпізнавати види методів в цивільно-процесуальних правовідносинах.

ТЕМА № 4.УЧАСНИКИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

(4 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Особи, які беруть участь у справі.
2. Сторони у цивільному процесі, їх права та обов'язки.
3. Інші учасники цивільного процесу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).
3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.
4. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 р. // ВВР. – 2002. - № 21-22. – Ст. 135 (із змінами).
5. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001р.// ВВР – 2002 - № 3-4. – ст. 27 (із змінами).
6. Кодекс законів про працю України. Закон України. Затверджений Законом № 322-VIII від 10 грудня 1971 р. // ВВР. – 1971. – додаток до № 50. – Ст. 375 (із змінами).
7. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.
8. Про Конституційний Суд України. Закон України // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст. 272.
9. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. – 2005. - № 32. – Ст. 422.
10. Про прокуратуру. Закон України № 1789-XII від 5 грудня 1991 р. // ВВР. – 1991. - № 53. – Ст. 793 (із змінами).
11. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 р. // ВВР. – 1998. - № 20. – Ст. 99.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є з'ясування ролі, функцій, процесуальних прав та обов'язків учасників цивільного процесу. Відповідно завдання вивчення теми полягають у засвоєнні курсантами інститутів цивільного процесуального права (сторін; третіх осіб; осіб, яким за законом надано право захищати права і свободи інших осіб тощо), прав та обов'язків учасників цивільного процесу.

ВСТУП

Правильне визначення сторін у цивільному процесі та їх правового становища є обов'язковою передумовою винесення законних і обґрунтованих судових рішень.

Для того, щоб суд відкрив провадження у цивільній справі, розглянув її та ухвалив рішення, необхідно, щоб заінтересована особа реалізувала своє право на звернення до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такою заінтересованою особою може бути фізична особа, юридична особа, а також держава, за умови наявності юридичного інтересу у справі, прагнення захистити своє правове становище, примусити іншу особу виконати певну дію на свою користь

або утриматися від такої, захистити право чи законний інтерес іншої особи у передбачених законом випадках.

Поняття «сторони» в цивільному процесі має безпосередній зв'язок із матеріальними правовідносинами, оскільки сторонами виступають переважно їх суб'єкти: кредитор і боржник, чоловік і дружина, роботодавець і працівник та ін.

Дана тема передбачає вивчення складу осіб, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки. Юридична заінтересованість осіб, які беруть участь у справі. Поняття процесуальної співучасті. Умови допуску процесуальної співучасті. Класифікація співучасті.

Поняття неналежної сторони в цивільному процесі. Умови і порядок заміни неналежної сторони. Процесуальне правонаступництво. Підстави процесуального правонаступництва.

Поняття, значення та види представництва у цивільному процесі. Основні відмінності процесуального представництва від цивільно-правового. Умови здійснення процесуального представництва.

I. ПИТАННЯ ОСОБИ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У СПРАВІ

Учасники цивільного процесу, визначені главою 4 ЦПК, розподілені на дві групи – це особи, які беруть участь у справі та інші учасники цивільного процесу. До осіб, які беруть участь у справі, відповідно до ст. 26 ЦПК, відносяться: 1) сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб у справах позовного провадження; 2) заявники, інші заінтересовані особи, їхні представники у справах наказного та окремого провадження; 3) органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Головною ознакою осіб, які беруть участь у справі, і головною їх відмінністю від інших учасників цивільного процесу є те, що вони наділені юридичною заінтересованістю. Тобто, вони мають юридичну заінтересованість у результатах вирішення судом справи і в реалізації ухваленого по ній рішення.

Тобто, можна говорити про те, що юридичний інтерес містить матеріальний і процесуальний компоненти. Матеріально-правовий компонент визначається спірними цивільними, житловими, земельними, сімейними, трудовими та іншими матеріальними правовідносинами сторін; процесуально-правовий - наслідками розв'язання матеріально-правового спору, бажанням одержати певне за змістом рішення суду.

Юридична заінтересованість зазначених у ст. 26 ЦПК осіб зумовлюється тим, що вони мають відношення до справи як учасники матеріального спору (суб'єктивний матеріально-правовий характер заінтересованості) або внаслідок виконання ними функцій в системі управління суспільством (держаний і громадський характер заінтересованості).

Характер і ступінь юридичної заінтересованості зазначених осіб, як зазначалося у попередній главі, не однаковий. Сторони в позовному провадженні (ст. 30-31 ЦПК), перебуваючи між собою в спірних матеріальних правовідносинах, що вимагають судового захисту, мають суб'єктивний матеріально-правовий характер заінтересованості в справі. До даної підгрупи суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин належать і треті особи (ст. 34-35 ЦПК), які мають правовий зв'язок з однією із сторін і відповідно заінтересованість щодо наслідків розгляду судом справи, які можуть вплинути на ці правовідносини. Суб'єктивний правовий інтерес мають також заявники, інші заінтересовані особи у справах наказного і окремого провадження (статті 96, 98, 234-235 ЦПК).

Представники сторін та третіх осіб, заявників та інших заінтересованих осіб у справах наказного і окремого провадження статтею 26 ЦПК також віднесені до складу осіб, які беруть участь у справі. Представники покликані захищати права та інтереси осіб, яких вони представляють в цивільному процесі по справі.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, підводячи підсумки слід зазначити, що основними учасниками цивільного процесу є сторони і треті особи. Сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач.

Положення в процесі сторін характеризується наступними ознаками:

- 1) сторони ведуть процес від свого власного імені;
- 2) на їхнє ім'я виносяться судові рішення;
- 3) на них поширюється повною мірою сила судового рішення;
- 4) на них поширюються судові витрати;
- 5) у випадку смерті чи втрати дієздатності ким-небудь з них, їх місце в процесі займає правонаступник у випадку, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво.

II. ПИТАННЯ СТОРОНИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ, ЇХ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

Сторони користуються рівними процесуальними правами, обсяг яких співпадає з правами та обов'язками інших осіб, які беруть участь у справі. При цьому важливо наголосити, що рівноправність сторін означає не однакові їхні права, а рівні можливості використовувати процесуальні засоби захисту.

Крім загальних, сторонам належать специфічні, диспозитивні права: позивач має право протягом усього часу розгляду справи змінити підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог, відмовитися від позову, а відповідач має право визнати позов повністю або частково, пред'явити зустрічний позов; сторони можуть укласти мирову

угоду на будь-якій стадії цивільного процесу; кожна із сторін має право вимагати виконання судового рішення в частині, що стосується цієї сторони (ст. 31 ЦПК).

Рівність прав сторін полягає і в тому, що обидві сторони рівною мірою мають право відстоювати свої права особисто або через представників. Праву позивача на пред'явлення позову відповідає право відповідача на заперечення проти позову та на пред'явлення зустрічного позову з метою захисту своїх прав.

М.Й.Штефаном запропонована **класифікація цивільно-процесуальних прав сторін** на групи, яка відображає забезпечення виконання сторонами процесуальних функцій. Ця класифікація має такий вигляд:

1. *Права, які характеризують повноваження на відкриття провадження у справі* – права на пред'явлення позову (ст. 3, 118 ЦПК), зустрічного позову (ст. 123 ЦПК), заперечення відповідача проти позову (ст. 128 ЦПК), подавати заяву про забезпечення позову до подання позовної заяви з метою запобігання порушенню права інтелектуальної власності (ч. 4, 5 ст. 151 ЦПК); вимоги про виправлення недоліків рішення судом, який його ухвалив (ст. 219-221 ЦПК); право на апеляційне, касаційне оскарження судових рішень та ухвал (ст. 292, 324 ЦПК), право на перегляд судових рішень або ухвал, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, а також судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами (ст. 361 ЦПК), право вимагати виконання судового рішення в частині, що стосується цієї сторони (ч. 4 ст. 31 ЦПК), пред'являти вимогу про поворот виконання (ст. 381 ЦПК), подавати заяву про відновлення втраченого судового провадження (ст. 403 ЦПК).

2. *Права на зміни в позовному спорі* – права позивача на зміну підстави або предмета позову, збільшення або зменшення розміру позовних вимог, на відмову позивача від позову, права відповідача на повне або часткове визнання позову, права сторін на укладення мирової угоди або передачу спору на розгляд третейського суду (ст. 17, 31, 174, 175 ЦПК); права на доповнення, зміну апеляційної та касаційної скарги або відкликання її чи відмову від неї (ст. 300, 330 ЦПК); права на відмову стягувача від примусового виконання, а також надання відстрочки і розстрочки виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання (ст. 373 ЦПК).

3. *Права на подання і витребування доказів та участь в їх дослідженні* – права подавати письмові і речові докази, заявляти клопотання про витребування доказів та виклик свідків, про проведення експертизи, про подання іншою особою оригіналу письмового доказу, про забезпечення доказів, брати участь в огляді доказів за їх місцезнаходженням (ст. 27, 58, 60, 64, 130, 133, 136, 137, 140 ЦПК). При розгляді справи – брати участь у дослідженні доказів; задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам; давати усні та письмові пояснення судові та додаткові пояснення, які можуть доповнити матеріали справи; відмовитися від визнання в попередньому судовому засіданні обставин; подавати свої доводи, міркування і заперечення проти доводів і

міркувань інших осіб щодо питань, які виникають під час судового розгляду (ст. 27, 60, 176, 178, 192 ЦПК). Сторони мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, одержувати копії рішень, ухвал та інших документів, що є у справі (ст. 27 ЦПК).

4. *Права, пов'язані із залученням до справи усіх заінтересованих осіб* – права позивача заявляти клопотання про заміну первісного відповідача належним відповідачем (ст. 33 ЦПК), права сторін заявляти клопотання про залучення у справу третіх осіб (ст. 35 ЦПК), співучасників, вимагати від суду залучення до справи органи державного управління, місцевого самоврядування (ст. 32, ч. 3 ст. 45 ЦПК).

5. *Права, пов'язані із забезпеченням законного складу суду, об'єктивності розгляду справи і виконання судових рішень* – права сторін заявляти клопотання про відводи судді, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача (ст. 20, 22 ЦПК).

6. *Права на участь у судових засіданнях з розгляду справи і в здійсненні окремих процесуальних дій* – права на участь в попередньому судовому засіданні, у судовому засіданні при розгляді справи місцевим судом (ст. 27, 130, 158 ЦПК), у розгляді справи апеляційним судом (ст. 304 ЦПК), у розгляді справи судом касаційної інстанції (ст. 333 ЦПК), у провадженні у зв'язку з нововиявленими обставинами (ст. 365 ЦПК), у судових засіданнях при вирішенні процесуальних питань, пов'язаних з виконанням судових рішень: про видачу дубліката виконавчого листа, про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання, про відстрочку і розстрочку виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання, про вирішення питання про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу, про заміну сторони виконавчого провадження, про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, про поворот виконання (ст. 380, 381 ЦПК), у розгляді справи про відновлення втраченого судом провадження (ст. 407 ЦПК); права на особисту участь і ведення справи або за участю чи через представника (ст. 38 ЦПК), на пояснення, заяви і виступи в суді рідною мовою і користування послугами перекладача (ст. 7 ЦПК); право на одержання виклику та повідомлення про участь у судовому засіданні чи виконанні окремих процесуальних дій (ст. 74 ЦПК).

7. *Інші права, що забезпечують захист у процесі по справі*: вибір підсудності (ст. 110, 112 ЦПК), забезпечення доказів і позову (ст. 133, 151 ЦПК), приєднання співучасників до апеляційної та касаційної скарги сторони (ст. 299, 329 ЦПК), передання справи на вирішення третейського суду (ст. 17 ЦПК).

З процесуальними правами сторін пов'язані їх *процесуальні обов'язки* – загальні й спеціальні. *Загальні обов'язки* полягають у добросовісному користуванні належними сторонам процесуальними правами (ст. 27 ЦПК). Обов'язок сторін сумлінно користуватися всіма належними їм процесуальними правами забезпечується санкцією, передбаченою ч. 3 ст. 89 ЦПК. *Спеціальні обов'язки* полягають у виконанні певних процесуальних

дій: у разі ухилення відповідача від проведення судово-біологічної (судово-генетичної) експертизи у справах про визнання батьківства, материнства суд має право постановити ухвалу про примусовий привід на проведення такої експертизи (ч. 2 ст. 146 ЦПК); витрати, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів, найманням ними житла, а також проведенням судових експертиз, несе сторона, яка заявила клопотання про виклик зазначених осіб, а також витрати, пов'язані з проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи, несе сторона, яка заявила клопотання про вчинення цих дій (ст. 86, 87 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Під час здійснення правосуддя в цивільних справах суд та інші учасники процесу здійснюють безліч процесуальних дій, вступаючи між собою у відносини, котрі визначаються цивільними процесуальними, оскільки порядок їх здійснення врегульований нормами процесуального права.

Для забезпечення виконання процесуальних функцій законодавець надає сторонам широке коло процесуальних прав і покладає на них процесуальні обов'язки.

Сторони в цивільному процесі характеризуються такими **ознаками**:

- 1) ними є особи, між якими виник матеріально-правовий спір;
- 2) вони ведуть процес у справі від свого імені;
- 3) з приводу їх справи ухвалюється судом рішення;
- 4) на них поширюються всі правові наслідки законної сили судового рішення;
- 5) вони несуть судові витрати;
- 6) їх правосуб'єктність допускає процесуальне правонаступництво.

Хоча сторони і треті особи є самостійними учасниками цивільного процесу, їм притаманні єдині елементи правосуб'єктності, якими є цивільна процесуальна правоздатність, дієздатність і конкретні цивільні процесуальні суб'єктивні права й обов'язки.

ІІІ. ПИТАННЯ ІНШІ УЧАСНИКИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Інші учасники цивільного процесу (§ 2 глави 4 розділу I ЦПК) становлять самостійну групу учасників цивільного процесу. *Відзнакою цих осіб є відсутність їхньої юридичної заінтересованості у справі.*

ЦПК визначає учасників цивільного процесу, відмінних від осіб, які беруть участь у справі. В залежності від характеру участі у справі їх поділяють на дві групи: *особи, які сприяють встановленню обставин справи* (свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка надає правову допомогу), а також *особи, які сприяють проведенню судового розгляду справи* (секретар судового засідання, судовий розпорядник) (ст. 47 ЦПК).

Особи, які сприяють встановленню обставин справи. Вони сприяють особам, які беруть участь у справі, в доказовій діяльності, судові – у встановленні фактичних обставин у справі. До таких осіб належать: свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка надає правову допомогу (ст. 50, 53, 54, 55, 56 ЦПК). Між такими особами і судом існують взаємні процесуальні права і обов'язки, тому вони є суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином було встановлено, що ЦПК визначає учасників цивільного процесу, відмінних від осіб, які беруть участь у справі. В залежності від характеру участі у справі їх поділяють на дві групи: особи, які сприяють встановленню обставин справи (свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка надає правову допомогу), а також особи, які сприяють проведенню судового розгляду справи (секретар судового засідання, судовий розпорядник) (ст. 47 ЦПК).

Особи, які сприяють встановленню обставин справи. Вони сприяють особам, які беруть участь у справі, в доказовій діяльності, судові – у встановленні фактичних обставин у справі. До таких осіб належать: свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка надає правову допомогу (ст. 50, 53, 54, 55, 56 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Таким чином, підводячи підсумки лекції слід зазначити, що основними учасниками цивільного процесу є сторони і треті особи. Сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач.

Положення в процесі сторін характеризується наступними ознаками:

- 1) сторони ведуть процес від свого власного імені;
- 2) на їхнє ім'я виносяться судові рішення;
- 3) на них поширюється повною мірою сила судового рішення;
- 4) на них поширюються судові витрати;
- 5) у випадку смерті чи втрати дієздатності ким-небудь з них, їх місце в процесі займає правонаступник у випадку, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво.

Окрім цього, сторони в цивільному процесі характеризуються ще такими ознаками: а) ними є особи, між якими виник матеріально-правовий спір; б) вони ведуть процес у справі від свого імені; в) з приводу їх справи ухвалюється судом рішення; г) на них поширюються всі правові наслідки законної сили судового рішення; д) вони несуть судові витрати; є) їх правосуб'єктність допускає процесуальне правонаступництво.

Хоча сторони і треті особи є самостійними учасниками цивільного процесу, їм притаманні єдині елементи правосуб'єктності, якими є цивільна

процесуальна правоздатність, дієздатність і конкретні цивільні процесуальні суб'єктивні права й обов'язки.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: сторони у цивільному процесі, позивач, відповідач; особи, які здійснюють правосуддя в цивільних справах; особи, які беруть участь у справі; особи, які не беруть участь у справі (сприяють судові в розгляді справи); інші особи; процесуальна співучасть, неналежна сторона; треті особи; процесуальний представник; органи і особи, яким законом надано право захищати права та інтереси інших осіб.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- права і обов'язки осіб, які беруть участь у справі;
- поняття процесуальної співучасті, види;
- умови і порядок заміни неналежної сторони.
- підстави процесуального правонаступництва.
- умови здійснення процесуального представництва.

Вміти:

- визначати склад осіб, які беруть участь у справі;
- класифікувати процесуальне представництво;
- застосовувати норми ЦПК України для здійснення заміни неналежної сторони.

ТЕМА № 6. ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття і види доказів.
2. Доказування та засоби доказування.
3. Забезпечення доказів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).
3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.
4. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 р. // ВВР. – 2002. - № 21-22. – Ст. 135 (із змінами).

5. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001р.// ВВР – 2002 - № 3-4. – ст. 27 (із змінами).
6. Кодекс законів про працю України. Закон України. Затверджений Законом № 322-VIII від 10 грудня 1971 р. // ВВР. – 1971. – додаток до № 50. – Ст. 375 (із змінами).
7. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.
8. Про Конституційний Суд України. Закон України // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст. 272.
9. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. – 2005. - № 32. – Ст. 422.
10. Про прокуратуру. Закон України № 1789-XII від 5 грудня 1991 р. // ВВР. – 1991. - № 53. – Ст. 793 (із змінами).
11. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 р. // ВВР. – 1998. - № 20. – Ст. 99.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є вивчення поняття доказів у цивільній справі та їх процесуальної форми, процесуального порядку одержання і дослідження доказової інформації і засобів доказування. Визначення процесу доказування, його ступені (стадії). Опанування знаннями щодо фактів, які не підлягають доказуванню: загальновідомі факти, преюдиційні факти, законні презумпції (презюмовані факти), визнані факти. Збирання та подання доказів. Судові доручення щодо збирання доказів. Дослідження доказів. Оцінка доказів. Належність і допустимість доказів. Розподіл обов'язків з доказування.

З'ясування сутності засобів доказування, таких як: пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків; показання свідків; письмові докази; речові докази; висновки експертів. Принцип допустимості засобів доказування. Способи забезпечення доказів: допит свідків; призначення експертизи; витребування та (або) огляд доказів. Роль Національної поліції у проведенні частини судових експертиз.

ВСТУП

При вивченні перших тем нами були розглянуті основоположні питання курсу, зокрема, цивільно-процесуальні правовідносини та їх елементи. Було визначено поняття суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин як носіїв цивільних процесуальних прав і обов'язків, з'ясовано їх роль, функції, процесуальні права та обов'язки в цивільному судочинстві.

Виконання завдань цивільного судочинства залежить від встановлення судом у справі об'єктивної істини та правильного застосування норм матеріального і процесуального права. Для цього на суд покладено обов'язок вживати всіх передбачених законом заходів до всебічного, повного і

об'єктивного з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін. Така діяльність відбувається в процесі судового розгляду справи. Відповідно, предметом вивчення даної теми є важливі питання щодо визначення понять, змісту і основних ознак доказів, доказування, засобів доказування в цивільному судочинстві, класифікації доказів, їх забезпечення. Слід при цьому наголосити, що докази і доказування в цивільному судочинстві є невід'ємною частиною і процесуальним засобом пізнання у справі.

I. ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ І ВИДИ ДОКАЗІВ

При здійсненні правосуддя на суд покладається обов'язок вживати всіх передбачених законом заходів до всебічного, повного і об'єктивного з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін. Виникає у зв'язку з цим питання про дослідження джерел, що містять відомості про фактичні обставини справи.

Таке дослідження спрямоване на з'ясування наявності чи відсутності певних юридичних фактів (дій чи подій, що мають юридичні наслідки), з якими закон пов'язує виникнення, зміну і припинення прав та обов'язків суб'єктів правовідносин. Дослідження джерел, що містять відомості про розшукувані юридичні факти, іменується *судовим доказуванням*, а самі відомості про факти, будь-які фактичні дані називають *доказами*.

Поняття і основні ознаки доказів у цивільному судочинстві визначає закон. Так, *доказами з цивільної справи є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін та інших обставини, які мають значення для вирішення справи* (ч. 1 ст. 57 ЦПК).

Докази в цивільному процесі характеризуються: *змістом, процесуальною формою, встановленим процесуальним порядком*.

Зміст доказів складають фактичні дані про обставини справи, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін та інші обставини, що мають значення для вирішення справи. Обставинами будуть юридичні факти – дії (бездіяльність) і події. Фактичні дані як доказова інформація можуть виступати в безпосередній і опосередкованій формі прямого або побічного доказу.

Процесуальна форма доказів – це засоби доказування, які виступають джерелами інформації про фактичні дані. Частина 2 ст. 57 ЦПК встановлює п'ять процесуальних форм одержання фактичних даних: пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків; показання свідків; письмові докази; речові докази, зокрема звуко- і відеозаписи; висновки експертів.

Одержання і дослідження доказової інформації і засобів доказування повинно здійснюватися в установленому законом *процесуальному порядку*. Тому порушення процесуального порядку одержання і дослідження доказів веде до втрати ними властивостей і значення доказів.

Класифікація доказів.

За джерелом їх одержання судом докази поділяються на *особисті*, тобто такі, джерелом яких є люди (пояснення сторін, третіх осіб та їх представників, показання свідків, висновки експерта) і *речові* (джерелом є об'єкти матеріального світу, які подаються до суду – письмові й речові докази)¹.

Цюра Т.В. пропонує поділяти докази не тільки на особисті та речові, а й на отримані за допомогою технічних засобів і змішані. До *особистих доказів* пропонується віднести: пояснення сторін, третіх осіб, представників, заявників та заінтересованих осіб у справах окремого провадження, заявника та боржника у справах наказного провадження; показання свідків; висновки експертів; письмові докази, якщо при їх формуванні не застосовувались технічні прилади комп'ютерної техніки. До *речових доказів*, на думку вченої, необхідно відносити ті речі, доказове значення яких у цивільному процесі не залежить від певних технічних та інших наукових знань і які можуть бути досліджені судом для отримання інформації, що матиме значення для вирішення справи. Докази, отримані за допомогою технічних засобів, пропонується виділити в самостійний вид через необхідність особливого ставлення до їх доказового значення. До них можна віднести: звуко- і відеозапис, фотографії, інформацію, отриману через Інтернет, комп'ютерні програми (бухгалтерські розрахунки, висновки експерта, що ґрунтуються в першу чергу не на його досвіді або знаннях, а на комп'ютерній обробці наданого матеріалу тощо). До *змішаних* пропонується зараховувати ті, які неможливо без певного наближення віднести до певного виду. Наприклад, суд або сторони може цікавити при дослідженні висновку експерта, на чому базується його висновок і якою мірою: чи він зроблений ним особисто; чи за допомогою певних апробованих програм; чи перевірялись зроблені висновки за допомогою інших програм тощо².

Виділяючи специфічний порядок розгляду і вирішення справ окремого провадження, С.Я. Фурса пропонує розширити загальноприйнятую систему класифікації доказів шляхом доповнення новою підставою для класифікації, а саме, за характером зв'язку доказу з предметом доказування. На думку вченої, доцільно виділити два види доказів: 1) *предметні докази* – будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність даного факту, безпосередньо пов'язані з предметом доказування та які залежать від мети встановлення певного факту; 2) *додаткові докази* – безспірні фактичні дані, які надаються суду та необхідні для підтвердження, що встановлюваний факт матиме юридичне значення і немає іншої можливості його встановити. Така класифікація може бути поширена й на справи позовного провадження та на випадки перегляду судових рішень в апеляційній та касаційній інстанціях. Тобто при оскарженні рішень або ухвал

¹ Див.: Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс. – С. 277-278; Цивільний процес: Навчальний посібник / За ред. Ю.В.Білоусова. – С. 110.

² Див.: Фурса С.Я., Цюра Т.В. Докази і доказування у цивільному процесі: Науково-практичний посібник. – К.: Видавець Фурса С.Я., КНТ, 2005. – С. 41-42.

суду будуть розглядатись обставини, які виникли в цивільному судочинстві при розгляді справ по суті судами першої інстанції і які безпосередньо пов'язані із застосуванням норм процесуального права³.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, підводячи підсумки за першим питанням слід зауважити, що цивільне судочинство призначене для захисту законних прав та інтересів суб'єктів. Здійснюється такий захист в рамках цивільного процесу через вирішення спору й прийняття відповідного судового рішення по справі. Однак, для обґрунтованого прийняття законного, справедливого рішення необхідно ретельно вивчити та оцінити факти, на підставі яких суд може задовольнити вимоги однієї сторони чи прийняти заперечення іншої, про що приймається відповідне судове рішення. В цивільному процесуальному праві дані про вищевказані факти називаються доказами.

Об'єктом пізнання в цивільному судочинстві є матеріали справи, її обставини — фактичні і юридичні — та докази, на підставі яких вони встановлюються; метою пізнання — встановлення об'єктивної істини у справі; засобами пізнання — доказування і докази; процесуальна форма пізнання — судовий розгляд. А пізнавальна процесуальна діяльність (процес пізнання) виступає методом встановлення об'єктивної істини у справі, її фактичного і юридичного складу. Об'єкт пізнання формується поступово. При прийнятті судом матеріалів справи до свого провадження вирисовуються тільки загальні контури, які в процесі розвитку судочинства розширюються і поглиблюються. Обставини і докази можуть носити суперечливий характер, взаємно виключати і доповнювати один одного, але важливо те, щоб по кожній обставині, яка підлягає доказуванню, було достатньо необхідних доказів для її всебічного, повного і об'єктивного з'ясування. Отже, докази і доказування в цивільному судочинстві є невід'ємною частиною і процесуальним засобом пізнання у справі, її правильного вирішення.

II. ПИТАННЯ ДОКАЗУВАННЯ ТА ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ

Судове доказування – це діяльність учасників цивільного процесу при визначальній ролі суду з надання, збирання, дослідження й оцінки доказів з метою встановлення з їх допомогою дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін. Суб'єктами доказування є всі особи, які беруть участь у справі, зазначені в ст. 26 ЦПК, а також суд.

Доказування є єдиним шляхом встановлення судом фактичних обставин справи. Доказування передуює акту застосування в судовому рішенні

³ Фурса С.Я., Цюра Т.В. Докази і доказування у цивільному процесі: Науково-практичний посібник. – С. 43.

норм матеріального права, висновку суду про наявність прав та обов'язків у сторін.

Процесуальним законом встановлено право осіб, які беруть участь у справі, на *участь у доказуванні* (ст. 27 ЦПК), а також *обов'язок із доказування*. Так, стаття 60 ЦПК закріплює правило, відповідно до якого кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Обов'язок із доказування покладається також на третіх осіб, на органи і осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Суд не бере участі безпосередньо у зборі доказового матеріалу, але у випадку, коли щодо отримання доказів у сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, є складнощі, суд за їх клопотанням зобов'язаний *витребувати* такі докази (ст. 137 ЦПК). Докази, які отримані за судового сприяння у порядку, встановленому ст. 137, направляються до суду безпосередньо. Суд може також уповноважити заінтересовану особу, яка бере участь у справі, одержати доказ для представлення його суду.

У разі неподання без поважних причин письмових чи речових доказів, що витребувані судом, та неповідомлення причин їх неподання суд може постановити ухвалу про *тимчасове вилучення* цих доказів для дослідження судом (ч. 1 ст. 93 ЦПК).

Процес доказування відбувається в межах передбаченої процесуальної форми і структурно складається з декількох елементів (ступенів), які взаємопов'язані й взаємообумовлені. Елемент доказування складається з сукупності об'єднаних спільністю мети процесуальних дій, виконуваних суб'єктами доказування. Класичним і найбільш поширеним є визначення таких *елементів (ступенів) доказування* :

- формування предмета доказування;
- збирання та подання доказів;
- дослідження доказів;
- оцінка доказів.

Перший ступінь доказування – формування предмета доказування. Відповідно до ч. 1 ст. 179 ЦПК ***предметом доказування під час судового розгляду є факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.***

Предмет доказування визначається судом та особами, які беруть участь у справі, на підставі норм матеріального права, які підлягають застосуванню, і протягом процесу можуть в силу тих чи інших причин піддаватися змінам, наприклад, при відмові позивача від частини позовних вимог.

Обставини, які підлягають доказуванню, впливають з диспозиції норм матеріального права. Така норма вказує на обставини, які слід довести з будь-якої справи даної категорії. Наприклад, загальними фактами, які входять до предмету доказування з усіх справ про розірвання шлюбу, є: факт укладення шлюбу; факт наявності чи відсутності взаємної згоди подружжя на

розірвання шлюбу; факт наявності чи відсутності спільних неповнолітніх дітей.

Юридичні факти матеріально-правового порядку, що є основними фактами предмета доказування, служать орієнтиром для сторін. Спираючись на них, позивач обґрунтовує підставу позову, а відповідач – заперечення проти позову. Специфіка справи впливає з позову і заперечень проти нього. З цієї причини конкретні обставини, які необхідно довести за даною справою, впливають з підстав позову і заперечень проти нього. Суд у попередньому судовому засіданні уточнює позовні вимоги або заперечення проти позову, визначає факти, які необхідно встановити для вирішення спору і які з них визнаються кожною стороною, а які підлягають доказуванню (п.п. 1, 3 ч. 6 ст. 130 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Підводячи підсумки, слід зазначити, що докази це будь-які фактичні дані, відомості про факти, що розглядаються в судовому засіданні та мають значення для розгляду справи. Вони повинні бути достовірними, достатніми, зміст яких повинен правильно відображати обставини, що дозволять правильно, об'єктивно та всебічно вирішити спір. Достовірність доказів – це їх відповідність дійсності. Головними їх ознаками є: належність доказів. Ця ознака свідчить про те, що фактичні дані стосуються відповідної справи, містять інформацію щодо її предмета доказування (ч.1 ст. 58 ЦПК). Дана ознака дозволяє суду використовувати її як критерій відбору серед всього обсягу доказового матеріалу лише ті докази, що мають значення для конкретної справи й проігнорувати ті з них, що є зайвими, непотрібними. Таким чином, належність доказів – це ознака, яка свідчить про взаємозв'язок доказів з обставинами, що необхідно підтвердити для вирішення спору. Докази аналізуються щодо їхньої належності на будь-якій стадії цивільного процесу.

Допустимість доказів. Фактичні дані, що мають доказове значення по справі, повинні бути отриманими судом із додержанням процесуального порядку, встановленого законом. Також, ті обставини справи, що за законом мають бути підтвердженими певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування (ст. 59 ЦПК). Правила *допустимості доказів* визначають легітимну можливість конкретного доказу підтверджувати певну обставину в справі. Допустимість доказів має загальний та спеціальний характер. Загальний характер допустимості означає, що у всіх справах повинна дотримуватися вимога про отримання інформації з визначених законом джерел і засобів доказування з дотриманням порядку збирання, представлення і дослідження доказів (дотримання процесуальної форми доказування). Відповідно, порушення цих вимог призводить до визнання доказів недопустимими. Спеціальний характер допустимості — це правила, які приписують використання певних доказів для встановлення обставин справи або забороняють використання

певних доказів (негативна допустимість). Позитивна допустимість може бути передбачена у випадках, коли закон зобов'язує провести судово-психіатричну експертизу тощо. Докази, одержані з порушенням порядку, встановленого нормами матеріального та процесуального права, є недопустимими.

ІІІ. ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ

У відповідності зі ст. 133 ЦПК особи, які беруть участь у справі і вважають, що подання потрібних доказів є неможливим або у них є складнощі в поданні цих доказів, мають право заявити клопотання про забезпечення цих доказів.

Інститут *забезпечення доказів* передбачає *вжиття судом невідкладних заходів щодо закріплення у визначеному процесуальному порядку фактичних даних з метою використання їх як доказів при розгляді цивільних справ.*

Згідно з ч. 2 ст. 133 ЦПК *способами забезпечення судом доказів є:*

- допит свідків;
- призначенням експертизи;
- витребування та (або) огляд доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням.

Судом можуть також бути застосовані інші способи забезпечення доказів.

У заяві про забезпечення доказів повинні бути зазначені: докази, які необхідно забезпечити; обставини, що можуть бути підтверджені цими доказами; обставини, які свідчать про те, що подання потрібних доказів може стати неможливим або ускладненим, а також справа, для якої потрібні ці докази або з якою метою потрібно їх забезпечити (ч. 1 ст. 134 ЦПК).

У разі подання заяви про забезпечення доказів до подання позовної заяви заявник повинен подати позовну заяву протягом трьох днів з дня постановлення ухвали про забезпечення доказів. У разі неподання позовної заяви у зазначений строк особа, яка подала заяву про забезпечення доказів, зобов'язана відшкодувати судові витрати, а також збитки, заподіяні у зв'язку із забезпеченням доказів (ч. 4 ст. 133 ЦПК).

Питання про забезпечення доказів вирішується судом, який розглядає справу, протягом п'яти днів з дня надходження заяви з повідомленням сторін та інших осіб, які беруть участь у справі; якщо позов ще не пред'явлено, – місцевим судом, у межах територіальної підсудності якого можуть бути вчинені процесуальні дії щодо забезпечення доказів.

Заява про забезпечення доказів розглядається судом, який розглядає справу, а якщо позов ще не пред'явлено, - місцевим загальним судом, у межах територіальної підсудності якого можуть бути вчинені процесуальні дії щодо забезпечення доказів. Заява про забезпечення доказів розглядається протягом п'яти днів з дня її надходження з повідомленням сторін та інших осіб, які беруть участь у справі.

У разі обґрунтованої вимоги заявника, а також якщо не можна встановити, до кого може бути згодом пред'явлено позов, заява про забезпечення доказів розглядається судом невідкладно лише за участю заявника.

Питання про забезпечення доказів вирішується ухвалою. Оскарження ухвали про забезпечення доказів не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає розгляду справи. Якщо після вчинення процесуальних дій щодо забезпечення доказів позовну заяву подано до іншого суду, протоколи та інші матеріали щодо забезпечення доказів надсилаються до суду, який розглядає справу (ст. 135 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Отже, враховуючи ту обставину, належні докази у справі не завжди знаходяться у заінтересованих осіб, на яких покладений обов'язок по доказуванню певних обставин, а у їх процесуальних противників чи інших осіб, які не є учасниками процесу, і їх подання, якщо не вжити необхідних заходів, згодом стане утрудненим або неможливим, вони можуть зникнути або загинути. З метою запобігання настанню таких наслідків ЦПК передбачений інститут забезпечення доказів, тобто вжиття судом невідкладних заходів до закріплення у визначеному процесуальному порядку фактичних даних з метою використання їх як докази при розгляді цивільних справ.

Підставою для забезпечення доказів є побоювання сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, що вони будуть втрачені або подача потрібних доказів стане неможливим. Відповідно до ст. 133 ЦПК способами забезпечення судом доказів є допит свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляд доказів, у тому за їх місцезнаходженням. У необхідних випадках судом можуть бути застосовані інші способи забезпечення доказів.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Виконання завдань цивільного судочинства залежить від встановлення судом у справі об'єктивної істини та правильного застосування норм матеріального і процесуального права. Для цього на суд покладено обов'язок вживати всіх передбачених законом заходів до всебічного, повного і об'єктивного з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін. Така діяльність відбувається в процесі судового розгляду справи. Відповідно, предметом вивчення даної теми є важливі питання щодо визначення понять, змісту і основних ознак доказів, доказування, засобів доказування в цивільному судочинстві, класифікації доказів, їх забезпечення. Слід при цьому наголосити, що докази і доказування в цивільному судочинстві є невід'ємною частиною і процесуальним засобом пізнання у справі.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: докази, їх основні ознаки; засоби доказування; процесуальна форма доказів; судове доказування; предмет доказування; належність та допустимість доказів.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- поняття та класифікацію доказів;
- поняття та види засобів доказування, предмет доказування;
- способи забезпечення доказів;
- поняття належності та допустимості доказів.

Вміти:

- визначати зміст судового доручення щодо збирання доказів;
- складати процесуальні документи (заяви, клопотання);
- застосовувати способи забезпечення доказів.

ТЕМА № 9. АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ. КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ. ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Загальна характеристика апеляційного провадження. Підготовка і розгляд справи апеляційним судом. Повноваження суду апеляційної інстанції.

2. Касаційне провадження: загальна характеристика. Право касаційного оскарження та процесуальний порядок його реалізації. Відкриття касаційного провадження. Підготовка касаційного розгляду справи і порядок її розгляду.

3. Провадження по перегляду судових рішень Верховним Судом України. Провадження по перегляду судових рішень у зв'язку з ново виявленими обставинами.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.

2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).

3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.

4. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 р. // ВВР. – 2002. - № 21-22. – Ст. 135 (із змінами).

5. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001р.// ВВР – 2002 - № 3-4. – ст. 27 (із змінами).

6. Кодекс законів про працю України. Закон України. Затверджений Законом № 322-VIII від 10 грудня 1971 р. // ВВР. – 1971. – додаток до № 50. – Ст. 375 (із змінами).

7. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.

8. Про Конституційний Суд України. Закон України // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст.272.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Опанування основними положеннями вчинення апеляційного провадження, касаційного провадження та перегляду судових рішень Верховним судом України, загальної характеристики апеляційного та касаційного провадження. Визначення правового становища суб'єктів права апеляційного та касаційного оскарження. З'ясувати процесуальний порядок реалізації права апеляційного та касаційного оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції.

Визначення основних правил та положень щодо підготовки справи до розгляду у Верховному Суді України та порядку розгляду справи Верховним Судом України. Повноваження Верховного Суду України. Постанова Верховного Суду України про задоволення заяви. Постанова Верховного Суду України про відмову в задоволенні заяви. Повідомлення про ухвалення рішення та його виготовлення. Обов'язковість судових рішень Верховного Суду України. Підстави для перегляду справи у зв'язку з нововиявленими обставинами.

ВСТУП

Виконання завдань цивільного судочинства залежить від всебічного розгляду і вирішення цивільних справ у повній відповідності до чинного законодавства. Досягнення такої мети забезпечується цивільними процесуальними гарантіями, серед яких велике значення має функціонування у цивільному судочинстві України апеляційного оскарження і перевірки судових рішень і ухвал, що не набрали законної сили, і касаційного оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також рішень і ухвал апеляційного суду.

Після перегляду справи в апеляційному порядку, вступу рішення у законну силу, перегляду в порядку касаційного оскарження судове рішення може залишатися таким, що не відповідає вимогам законності та обґрунтованості з різних причин, зокрема таких, що не залежать від сторін та інших осіб, які беруть участь у справі.

Тому для усунення таких недоліків у судових рішеннях цивільним процесуальним законодавством передбачено ще ряд гарантій щодо забезпечення законності та обґрунтованості актів суду.

До них належить перегляд рішень, ухвал, що набрали законної сили, у зв'язку з нововиявленими обставинами.

З огляду на сказане, постає завдання з'ясування змісту і ролі названих інститутів цивільного процесуального права у здійсненні правосуддя.

І ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Апеляція – це основний засіб оскарження судових рішень, які не набрали чинності, до суду вищої інстанції (апеляційного суду) з метою перевірки їх законності та обґрунтованості. Набувши законодавчого закріплення ще у Статуті цивільного судочинства Російської імперії (1864 р.), апеляція застосовувалася також у судочинстві України, проте у радянський період інститут апеляції був скасований. Відновлення інституту апеляції відбулося з прийняттям Конституції України (ст.125, 129). Інститут апеляційного провадження був включений до цивільного судочинства України Законом від 21 червня 2001 р. “Про внесення змін до Цивільного процесуального Кодексу України”. Згідно зі ст. 291 ЦПК (2004 р.) апеляційною інстанцією у цивільних справах визначено судові палати у цивільних справах апеляційних загальних судів.

Суть апеляції полягає в новому (повторному) розгляді й перевірці справи судом апеляційної інстанції. Апеляційне оскарження і перевірка рішень та ухвал суду першої інстанції, що не набрали чинності (законної сили), є процесуальною гарантією захисту прав, свобод та інтересів сторін, інших осіб, які брали участь у справі, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов’язки. Перевірка апеляційним судом законності та обґрунтованості судових актів реалізується шляхом повторного розгляду справи (перевіщення) з можливістю встановлювати нові факти, досліджувати нові докази, а також докази, які досліджувалися судом першої інстанції з порушенням встановленого порядку.

Отже, **апеляційне провадження** – це механізм перевірки законності та обґрунтованості рішень, ухвал суду першої інстанції, що не набрали законної сили. Апеляційне провадження є однією з форм, що забезпечує однакове застосування судами законів при вирішенні цивільних справ, що забезпечує правильний і однаковий підхід до застосування норм матеріального і процесуального права.

Характерні риси апеляційного провадження:

- 1) апеляція подається на рішення, ухвалу суду першої інстанції, що не набрали законної сили;
- 2) цивільна справа у зв’язку з поданою апеляційною скаргою направляється на розгляд до суду вищого рівня – апеляційного суду;
- 3) подача апеляційної скарги зумовлена неправильним застосуванням судом першої інстанції норм матеріального права та (або) порушенням процесуальних норм;
- 4) апеляційний суд при розгляді справи вирішує як питання факту, так і питання права, тобто як юридичну, так і фактичну сторони справи, у тому ж обсязі, що й суд першої інстанції;
- 5) апеляційний суд здійснює розгляд справи у відповідних межах.

Розглядаючи справу в апеляційному порядку, суд перевіряє законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів апеляційної скарги, та вимог, заявлених у суді першої інстанції. При цьому апеляційний суд досліджує докази, які судом першої інстанції були досліджені з порушенням встановленого порядку або в дослідженні яких було неправомірно відмовлено, а також нові докази, неподання яких до суду першої інстанції було зумовлено поважними причинами. Апеляційний суд не обмежений доводами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення. Крім того, апеляційний суд перевіряє справу в повному обсязі, якщо поза увагою доводів апеляційної скарги залишилась явна незаконність або необґрунтованість рішення суду першої інстанції у справах окремого провадження (ст. 303 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, підготовку справи до розгляду апеляційним судом провадить суддя-доповідач протягом десяти днів. Для цього він вчиняє такі процесуальні дії: 1) з'ясовує питання про склад осіб, які беруть участь у справі; 2) визначає характер спірних правовідносин та закон, який їх регулює; 3) з'ясовує обставини, на які посилаються сторони та інші особи, які беруть участь у справі, як на підставу своїх вимог і заперечень; 4) з'ясовує, які обставини визнаються чи заперечуються сторонами та іншими особами; 5) вирішує питання щодо поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції; 6) за клопотанням сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання про виклик свідків, призначення експертизи, витребування доказів, судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача; 7) за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання щодо вжиття заходів забезпечення позову; 8) вчиняє інші дії, пов'язані із забезпеченням апеляційного розгляду справи (ч. 1 ст. 301 ЦПК).

II ПИТАННЯ КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Інститут касаційного оскарження і перевірки судових рішень є процесуальною гарантією забезпечення законності при здійсненні правосуддя у цивільних справах. Касаційне провадження є однією з конституційних гарантій охорони прав, свобод чи інтересів осіб у цивільному процесі, адже завдяки касації учасники цивільного судочинства можуть обстоювати свої права після набрання судовим рішенням законної сили, якщо є підстави сумніватися в його законності.

Касація (від лат. "cassatio" – скасування, знищення) – це спосіб оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції, які були предметом

розгляду у апеляційному порядку, у зв'язку з порушенням матеріального і процесуального закону, а також рішень і ухвал апеляційного суду.

Основною функцією процесуально-правового інституту касаційного оскарження є перевірка законності розглянутих справ, в яких суд апеляційної інстанції не усунув істотні порушення закону або сам їх допустив, а також забезпечення однакового застосування закону. Суд касаційної інстанції, на відміну від апеляційного, не розглядає повторно, заново певну справу.

Суть касаційного провадження – полягає в тому, що суд касаційної інстанції за скаргою осіб, які беруть участь у справі, та осіб, які не брали участі у справі, щодо яких суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки, перевіряє законність рішень і ухвал суду першої інстанції, їх відповідність нормам матеріального права, що були предметом апеляційного розгляду, а також рішень і ухвал апеляційного суду з метою захисту прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Касаційне провадження є самостійною формою забезпечення однакового застосування законодавства судами першої та апеляційної інстанцій.

Розгляд справ у касаційній інстанції здійснюється колегією у складі не менше трьох суддів (ч. 4 ст 18 ЦПК).

Право касаційного оскарження – це право на відкриття провадження в суді касаційної інстанції з перевірки законності рішень та ухвал суду, що набрали законної сили.

Суб'єктами права касаційного оскарження є сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки (ч. 1 ст. 324 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, основною функцією процесуально-правового інституту касаційного оскарження є перевірка законності розглянутих справ, в яких суд апеляційної інстанції не усунув істотні порушення закону або сам їх допустив, а також забезпечення однакового застосування закону. Суд касаційної інстанції, на відміну від апеляційного, не розглядає повторно, заново певну справу.

Таким чином, право касаційного оскарження – це право на відкриття провадження в суді касаційної інстанції з перевірки законності рішень та ухвал суду, що набрали законної сили.

Касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції, де вона реєструється в порядку, встановленому частинами другою і третьою статті 11-1 ЦПК, та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу.

ІІІ ПИТАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ ПО ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ.

Після перегляду справи в апеляційному порядку, вступу рішення у законну силу, перегляду в порядку касаційного провадження судове рішення може залишатися таким, що не відповідає вимогам законності та обґрунтованості. Причини такого стану можуть бути різноманітними і залежати від суду, який розглядав справу. Тому для усунення таких недоліків у судових рішеннях цивільним процесуальним законодавством передбачено ряд гарантій щодо забезпечення законності та обґрунтованості актів суду.

Перегляд судових рішень у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами, правове регулювання якого здійснено статтями 353-360 ЦПК, є процесуальною гарантією, яка забезпечує законність рішень суду касаційної інстанції та захист прав осіб, які беруть участь у справі, і публічних інтересів.

Провадження у зв'язку з винятковими обставинами – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників цивільного процесу, спрямованих на визначення наявності або відсутності передбачених законом підстав для повторного перегляду справи у порядку касаційного провадження у випадках, встановлених цивільним процесуальним законом, та усунення встановлених у зв'язку з цим порушень законності постановлених судових рішень.

Право оскарження судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами мають сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права і обов'язки. Зазначені суб'єкти мають право оскаржити до Верховного Суду України судові рішення у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами після їх перегляду у касаційному порядку (ст. 353 ЦПК). Виходячи з аналізу ч. 2 ст. 45 і ч. 4 ст. 46 ЦПК, суб'єктом оскарження також є прокурор незалежно від того, чи брав він участь у справі.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Отже, перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами судових рішень, що набрали законної сили, є самостійним видом перевірки їх законності та обґрунтованості, процесуальним засобом, що забезпечує їх правильність з фактичного і правового боку, а також захист прав і охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ, організацій та держави.

Нововиявлені обставини характеризують незаконність та необґрунтованість судового рішення, а встановлення їх судом – це встановлення наявності чи відсутності таких властивостей у судовому рішенні.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Апеляція – це основний засіб оскарження судових рішень, які не набрали чинності, до суду вищої інстанції (апеляційного суду) з метою перевірки їх законності та обґрунтованості.

Основною функцією процесуально-правового інституту касаційного оскарження є перевірка законності розглянутих справ, в яких суд апеляційної

інстанції не усунув істотні порушення закону або сам їх допустив, а також забезпечення однакового застосування закону. Суд касаційної інстанції, на відміну від апеляційного, не розглядає повторно, заново певну справу.

Право касаційного оскарження – це право на відкриття провадження в суді касаційної інстанції з перевірки законності рішень та ухвал суду, що набрали законної сили.

Касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції, де вона реєструється в порядку, встановленому частинами другою і третьою статті 11-1 ЦПК, та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу.

провадження у зв'язку з винятковими обставинами – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників цивільного процесу, спрямованих на визначення наявності або відсутності передбачених законом підстав для повторного перегляду справи у порядку касаційного провадження у випадках, встановлених цивільним процесуальним законом, та усунення встановлених у зв'язку з цим порушень законності постановлених судових рішень.

Право оскарження судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами мають сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права і обов'язки. Зазначені суб'єкти мають право оскаржити до Верховного Суду України судові рішення у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами після їх перегляду у касаційному порядку (ст. 353 ЦПК).

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: право апеляційного оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції та його реалізація. Суб'єкти права апеляційного оскарження. Об'єкт апеляційного оскарження. Ухвали, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду.

Також необхідно звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: право касаційного оскарження та процесуальний порядок його реалізації. Суб'єкти права касаційного оскарження. Об'єкт касаційного оскарження. Строк на касаційне оскарження. Підстави касаційного оскарження. Форма і зміст касаційної скарги. Порядок подання касаційної скарги.

Розглянути ключові поняття теми, такі як: перегляд судових рішень Верховним Судом, строк подання заяви про перегляд судових рішень, право на перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами; заява про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- право апеляційного оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції та його реалізація;

- ухвали, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду;

- форма і зміст апеляційної скарги, строк її подання;
 - право касаційного оскарження рішень і ухвал суду та його реалізація;
 - порядок подання касаційної скарги;
 - строк на касаційне оскарження;
- підстави та строк для подання заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом;
- підготовка справи до розгляду у Верховному Суді України;
 - порядок розгляду справи Верховним Судом України;
 - повноваження Верховного Суду України;
- Вміти:
- скласти процесуальні документи (касаційну скаргу);
 - визначити порядок приєднання співучасників, третіх осіб до касаційної скарги, поданої особою, на стороні якої вони виступали;
 - визначити строк набуття законної сили рішення та ухвали суду касаційної інстанції.
 - скласти процесуальні документи (апеляційну скаргу);
 - визначити порядок приєднання співучасників, третіх осіб до апеляційної скарги, поданої особою, на стороні якої вони виступали.

ТЕМА № 12. НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття та особливості наказного провадження.
2. Розгляд справ у порядку наказного провадження.
3. Судовий наказ. Скасування судового наказу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України. – С.: ТОВ «ВВП НОТІС», 2014. – 172 с.
3. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
4. Цивільний процес України: Підручник; [за загальною ред. д.ю.н., доцента М.М. Ясинка]. – К.: Алерта, 2014. – 744 с.
5. Забарський В.В., Богатир В.В., Стоянова Т.А. та ін. Науково-практичний коментар «Цивільного процесуального кодексу України». / За заг. ред. Богатиря В.В. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2013. – 784 с.
6. Васильєв С.В. Цивільний процес України [текст] : навчальний посібник / С.В. Васильєв – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 344 с.
7. Цивільний процесуальний кодекс: науково-практичний аналіз – К. : ВД «Дакор», 2013. – 600 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Вивчення основних положень наказного провадження з притаманними йому процесуальними особливостями розгляду і вирішення справ.

ВСТУП

Судочинство в кожній цивільній справі являє собою послідовне виконання процесуальних дій, які здійснюються судом та іншими учасниками процесу у встановленому процесуальному порядку, визначеному нормами цивільного процесуального права. Такий жорсткий та формалізований регламент, встановлений цивільним процесуальним законом, забезпечує об'єктивність суду, дає можливість всебічно дослідити обставини справи й гарантує ухвалення законного та обґрунтованого рішення. Однак застосування в усіх без винятку випадках формальностей позовного провадження досить часто затягує судочинство, адже ціла низка вимог, що не викликають сумніву, підтверджених документально оформленими зобов'язаннями, може бути розв'язана за спрощеним порядком.

Застосування позовного порядку для розгляду документально підтверджених та неоспорюваних вимог не виправдане ні з позиції засад процесуальної економії, ні з позиції матеріальних (фінансових) витрат держави. ЦПК передбачено розгляд справ в порядку наказного провадження (ч. 3 ст. 15 ЦПК). Можливість спрощення і скорочення процедури в обумовлених законом випадках (у наказному провадженні) підвищує ефективність захисту права, полегшує роботу суду.

I ПИТАННЯ

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Наказне провадження є відносно новим видом провадження в цивільному процесі України, яким встановлена можливість стягнення з боржника грошових коштів і витребування майна в спрощеному порядку – на підставі судового наказу без проведення судового засідання та виклику сторін.

Наказне провадження – це спрощений вид провадження у справах за вимогами, які мають очевидно достовірний характер. Наказне провадження може бути порушене лише за документально підтвердженими і безспірними вимогами, передбаченими ст. 96 ЦПК.

Наказне провадження є самостійним видом судочинства в суді першої інстанції. Йому притаманні певні особливості, якими є: обмежене коло вимог, відносно яких таке провадження допустиме; склад учасників; непередбаченість судового засідання і фіксування ходу провадження;

порядок розгляду заяв і видачі судового наказу; набрання судовим наказом законної сили; скасування судового наказу судом, який його видав.

Предметом розгляду у справах наказного провадження є зазначені у ст. 96 ЦПК вимоги: 1) про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати; 2) про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника; 3) про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та трьох відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості; 4) повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів. Цей перелік не є вичерпним і може бути розширений законом.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, наказне провадження може бути порушене лише за наявності достовірних фактів порушення встановлених законодавством норм або вимог. Перелік таких вимог є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. У зв'язку з тим, що судовий наказ водночас є судовим рішенням і виконавчим документом, він, відповідно, підлягає виконанню за правилами, встановленими законодавством про виконавче провадження.

Наказне провадження характеризується ознаками спрощеності судових процедур до яких можна віднести:

- одноособовий розгляд заяви суддею;
- розгляд справи на підставі письмових документів;
- видача судового наказу без судового засідання і виклику стягувача та боржника для заслуховування їхніх пояснень;
- відсутність позовної форми захисту права (неможливим є пред'явлення зустрічної вимоги боржника);
- відсутність судового доказування у повному обсязі;
- скорочені строки розгляду і вирішення справи;
- спрощений зміст судового наказу;
- скасування судового наказу судом тієї ж інстанції.
-

II ПИТАННЯ

РОЗГЛЯД СПРАВ У ПОРЯДКУ НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Для видачі судового наказу заявником (стягувачем) подається до суду першої інстанції за загальними правилами підсудності, встановленої ЦПК, **заява про видачу судового наказу**.

Відповідно до ст. 98 ЦПК заява про видачу судового наказу подається у письмовій формі і за змістом має містити:

- 1) найменування суду, в який подається заява;

2) ім'я (найменування) заявника та боржника, а також ім'я (найменування) представника заявника, якщо заява подається представником, їхнє місце проживання або місцезнаходження;

3) вимоги заявника і обставини, на яких вони ґрунтуються;

4) перелік документів, що додаються до заяви.

Заява має бути підписана заявником або його представником і подана з її копіями та копіями доданих до неї документів відповідно до кількості боржників. Якщо заява подається представником заявника, до неї повинно бути додано документ, що підтверджує повноваження представника. Така заява подається до суду першої інстанції за загальними правилами підсудності (ст. 97 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, слід вказати, що судовий наказ може бути видано, у разі якщо:

1) заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати (для отримання відповідного наказу необхідно надати суду докази перебування заявника у трудових відносинах із боржником, а підтвердженням суми, яка стягується, може бути будь-який належно оформлений документ, що вказує на розмір нарахованої заробітної плати та компенсації за порушення строків її виплати, зокрема довідка бухгалтерії боржника, розрахунковий лист чи копія платіжної відомості тощо. Зауважимо, що розгляд вимог про стягнення заробітної плати в порядку наказного провадження у разі наявності спору щодо розміру заборгованості чи права на її отримання не допускається. Згідно з ч. 2 ст. 233 КЗпП України на зазначену вимогу не поширюється позовна давність, тому у випадку порушення законодавства про оплату праці працівник має право звернутися до суду з заявою про стягнення заробітної плати без обмеження будь-яким строком. Відповідно до положень п. 2 ч. 1 ст. 367 ЦПК України судовий наказ про виплату заробітної плати, але не більше ніж за один місяць, підлягає негайному виконанню, а згідно з ч. 2 цієї ж статті суд має право допустити негайне виконання судового наказу в разі стягнення всієї суми заборгованості із заробітної плати);

2) заявлено вимогу про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника (відповідна заява може бути подана після проведеного органами внутрішніх справ розшуку відповідача у випадках, передбачених ст. 78 ЦПК України (якщо невідоме місцеперебування відповідача у справах за позовами про стягнення аліментів або про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи), а також розшуку боржника - фізичної особи, дитини - за виконавчими документами про відібрання дитини, розшуку транспортних засобів боржника);

3) заявлено вимогу про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та

радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та трьох відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості (у цьому випадку судовий наказ може бути видано за наявності відповідних договорів про надання таких послуг, інших письмових доказів, що підтверджують фактичне надання та отримання таких послуг. Заявник має обґрунтувати свої вимоги та додати документи, що вказують на правильність і безспірність розрахунків, а також застосування тарифів на відповідні послуги. Якщо окрім вимоги про стягнення основної суми заборгованості одночасно заявлена вимога про стягнення індексу інфляції та трьох відсотків річних, нарахованих на суму заборгованості, до заяви мають бути додані документи, що чітко підтверджують їх розрахунок, у тому числі й розрахунок щомісячних нарахувань (п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2011 р. № 14);

4) заявлено вимогу про присудження аліментів на дитину в розмірі тридцяти відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших зацікавлених осіб (у цьому випадку судовий наказ видається на підставі відповідних норм Сімейного кодексу України (зокрема статей 181-184). Суддя повинен відмовити у прийнятті заяви про видачу судового наказу на підставі п. 1 ч. 3 ст. 100 ЦПК України, якщо така вимога пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших зацікавлених осіб (зокрема особи, яка вже отримує аліменти від боржника);

5) заявлено вимогу про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів (видача судового наказу за заявленою вимогою можлива лише за наявності преюдиційного рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухваленого на користь невизначеного кола осіб).

ІІІ ПИТАННЯ СУДОВИЙ НАКАЗ

Судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених статтею 96 Цивільного процесуального кодексу.

Судовий наказ може бути видано, якщо: 1) заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати; 2) заявлено вимогу про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника. Судовий наказ може бути видано і в інших випадках, встановлених законом (ст. 96 ЦПК). Отже, всі зазначені обставини свідчать, що судовий наказ видається лише при відсутності спору. Якщо із заяви і поданих документів вбачається спір про право або іншою стороною оспорюється правочин, у такому разі

наявний спір про право, який має розглядатися за правилами позовного провадження.

Д.Д. Луспеник звертає увагу на певну відносність безспірності вимог, за якими видається судовий наказ. Прикладом цього може бути той факт, що боржник не виконує своє зобов'язання, а за якихось причин відмовляється від його добровільного виконання, тобто фактично оспорує вимоги, хоч і до суду не звертається. Крім того, при наявності спору про право, який неможливо вирішити на підставі лише наданих стягувачем-кредитором документів, суддя може відмовити у прийнятті заяви про видачу судового наказу, у такому разі захист прав заявника-стягувача здійснюється шляхом пред'явлення позову за тими же вимогами у порядку позовного провадження (ст. 100 ЦПК). Слід зазначити, що заявник-кредитор (стягувач) має право навіть при наявності всіх необхідних умов для видачі судового наказу звернутися до суду не в порядку спрощеної процедури, а зі звичайною позовною заявою. У такому випадку суд не вправі відмовити йому в прийнятті позову з тих підстав, що його вимоги можуть бути вирішені шляхом подачі заяви про видачу судового наказу. Однак суд зобов'язаний роз'яснити заявнику таке право та переваги наказного провадження, оскільки заявник просто не знає про можливість спрощеної процедури розгляду його вимог. Отже, аналіз змісту судового наказу свідчить про те, що предметом судового наказу є документально підтверджені матеріально-правові відносини, які містять в собі потенціальну спірність, а суб'єктивне право – властивість невизначеності⁴.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Судовий наказ складається і підписується суддею у *двох примірниках*, один з яких залишається у справі, а другий скріплюється печаткою суду і видається стягувачу після набрання ним законної сили (ч. 3 ст. 103 ЦПК України).

Після видачі судового наказу суд невідкладно надсилає його *копію* боржникові рекомендованим листом із повідомленням. Одночасно з копією судового наказу боржникові надсилають копію заяви стягувача з копіями доданих до неї документів та роз'ясненням його права в разі заперечення проти вимог стягувача протягом *десяти днів* з дня отримання судового наказу подати заяву про його скасування (ст. 104 ЦПК України).

У разі ненадходження заяви від боржника протягом *трьох днів* після закінчення строку на її подання та за наявності даних про отримання боржником копії наказу ***судовий наказ набирає законної сили*** і суд видає його стягувачеві для пред'явлення до виконання (ст. 105 ЦПК України).

Судовий наказ, як і інші судові акти, що набрали чинності, у відповідності до ст. 14 ЦПК України є обов'язковим для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ,

⁴ Луспеник Д.Д. Настільна книга професійного судді при розгляді цивільних справ (складання судових процесуальних документів за новим ЦПК України). – Х.: Харків юридичний, 2005. – С. 267.

організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягає виконанню на всій території України, а у випадках, передбачених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами. Таким чином, судовий наказ за своєю суттю, метою, спрямованістю, значенням і обов'язковістю не відрізняється від рішення суду.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Застосування в усіх без винятку випадках формальностей позовного провадження досить часто затягує судочинство, адже ціла низка вимог, що не викликають сумніву, підтверджених документально оформленими зобов'язаннями, може бути розв'язана за спрощеним порядком.

Застосування позовного порядку для розгляду документально підтверджених та неоспорюваних вимог не виправдане ні з позиції засад процесуальної економії, ні з позиції матеріальних (фінансових) витрат держави. Новим ЦПК передбачено розгляд справ в порядку наказного провадження (ч. 3 ст. 15 ЦПК). Можливість спрощення і скорочення процедури в обумовлених законом випадках (у наказному провадженні) підвищує ефективність захисту права, полегшує роботу суду.

Предметом вивчення даної теми стало наказне провадження з притаманними йому процесуальними особливостями розгляду і вирішення справ.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: судовий наказ, видача судового наказу, вимоги до судового наказу.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- форму та зміст судового рішення;
- виправлення опісок і арифметичних помилок в судовому рішенні;
- ухвалення додаткового рішення;
- роз'яснення рішення суду;
- відмінність ухвали суду від рішення суду;
- особливості постановлення заочного рішення по справі.

Вміти:

- складати процесуальні документи (судовий наказ, заяви);
- визначати строк набуття судовим наказом законної сили;
- визначати підстави винесення судового наказу.

ТЕМА № 13. ОКРЕМЕ ПРОВАДЖЕННЯ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Загальна характеристика окремого провадження у цивільному судочинстві.
2. Порядок розгляду справ окремого провадження.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).
3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.
4. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 р. // ВВР. – 2002. - № 21-22. – Ст. 135 (із змінами).
5. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001р.// ВВР – 2002 - № 3-4. – ст. 27 (із змінами).
6. Кодекс законів про працю України. Закон України. Затверджений Законом № 322-VIII від 10 грудня 1971 р. // ВВР. – 1971. – додаток до № 50. – Ст. 375 (із змінами).
7. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.
8. Про Конституційний Суд України. Закон України // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст. 272.
9. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. – 2005. - № 32. – Ст. 422.
10. Про прокуратуру. Закон України № 1789-XII від 5 грудня 1991 р. // ВВР. – 1991. - № 53. – Ст. 793 (із змінами).
11. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 р. // ВВР. – 1998. - № 20. – Ст. 99.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Опанування знаннями щодо основних положень окремого провадження як різновиду стадії судочинства.

ВСТУП

Судочинство в кожній цивільній справі являє собою послідовне виконання процесуальних дій, які здійснюються судом та іншими учасниками процесу у встановленому процесуальному порядку, визначеному нормами цивільного процесуального права. Такий жорсткий та

формалізований регламент, встановлений цивільним процесуальним законом, забезпечує об'єктивність суду, дає можливість всебічно дослідити обставини справи й гарантує ухвалення законного та обгрунтованого рішення. Однак застосування в усіх без винятку випадках формальностей позовного провадження досить часто затягує судочинство, адже ціла низка вимог, що не викликають сумніву, підтверджених документально оформленими зобов'язаннями, може бути розв'язана за спрощеним порядком.

У порядку позовного провадження суд здійснює захист порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів суб'єктів права шляхом розгляду і вирішення конкретного спору про суб'єктивне матеріальне право (цивільне, трудове, сімейне, житлове, земельне). Однак можливі ситуації, коли спір про право відсутній, але заявник юридично заінтересований в судовому підтвердженні факту, усуненні невизначеності правового положення фізичної особи чи майна, відновленні прав на втрачені документи тощо. Тому у цивільному процесі існує такий вид судочинства, який дозволяє заінтересованій особі встановлювати в судовому порядку юридичні факти для подальшого здійснення відповідних суб'єктивних прав та реалізації охоронюваних законом інтересів – окреме провадження.

Характерною ознакою справ окремого провадження є відсутність спору про право цивільне. Розгляд справ у порядку окремого провадження спрямовується на встановлення певних обставин, юридичних фактів, наявності чи відсутності яких може бути спірною. Разом з тим, ЦПК встановлює заборону щодо вирішення справ у порядку окремого провадження у разі виникнення під час їх розгляду спору про право, а не про факт.

І ПИТАННЯ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Окреме провадження становить самостійний вид непозовного цивільного судочинства, що регулюються розділом IV (статтями 234-290) ЦПК.

Окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (ч. 1 ст. 234 ЦПК).

У порядку окремого провадження, відповідно до ч. 2 ст. 234 ЦПК, суд розглядає справи про:

- 1) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;
- 2) надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;

- 3) визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою;
- 4) усиновлення;
- 5) встановлення фактів, що мають юридичне значення;
- 6) відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі;
- 7) передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність;
- 8) визнання спадщини відумерлою;
- 9) надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 10) примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу;
- 11) розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб.

У порядку окремого провадження вирішуються також справи, зазначені ч. 3 ст. 234 ЦПК, особливості розгляду яких визначені іншими актами законодавства. Такими є справи про:

- 1) надання права на шлюб (ст. 23 СК);
- 2) розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей (ст. 109 СК);
- 3) встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя (ст. 119 СК).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (ч. 1 ст. 234 ЦПК).

II ПИТАННЯ

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ І ВИРІШЕННЯ СУДОМ СПРАВ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Правовий статус громадянина характеризується його дієздатністю – тобто здатністю своїми діями набувати цивільні права та обов'язки. Згідно зі ст. 30 ЦК цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними.

Фізична особа може бути обмежена у дієздатності лише в судовому порядку. Підставами обмеження цивільної дієздатності можуть бути: психічний розлад, що істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо, внаслідок чого фізична особа ставить себе і свою сім'ю чи інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище (ст. 36 ЦК).

Визнання фізичної особи недієздатною може бути обґрунтованим лише за умов, якщо судом буде встановлено стійкий, хронічний психічний розлад, внаслідок якого вона не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними (ст. 39 ЦК).

Предметом судової діяльності є безпосереднє визначення наявності підстав для встановлення такого правового стану фізичної особи, як обмеження у дієздатності чи визнання її недієздатною.

Право на звернення з заявою до суду про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи мають: члени її сім'ї, орган опіки і піклування, наркологічні та психіатричні заклади. Заява про обмеження права неповнолітньої особи розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавлення її цього права може бути подана батьками (усиновлювачами), піклувальниками, органом опіки та піклування. Із заявою про визнання фізичної особи недієздатною можуть звернутися члени її сім'ї, близькі родичі, незалежно від їх спільного проживання, орган опіки і піклування, психіатричний заклад (ст. 237 ЦПК). Фізичні особи, щодо яких ставиться вимога про обмеження їх у дієздатності чи визнання недієздатними, беруть участь у справі як заінтересовані особи.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

У другому питанні було розглянуто деякі категорії справ, що розглядаються в порядку окремого провадження, але слід звернути увагу на те, що норми ЦПК надають ширший їх перелік, що ви маєте розглянути самостійно.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

З огляду на розглянуте, можливі ситуації, коли спір про право відсутній, але заявник юридично заінтересований в судовому підтвердженні факту, усуненні невизначеності правового положення фізичної особи чи майна, відновленні прав на втрачені документи тощо. Тому у цивільному процесі існує такий вид судочинства, який дозволяє заінтересованій особі встановлювати в судовому порядку юридичні факти для подальшого здійснення відповідних суб'єктивних прав та реалізації охоронюваних законом інтересів – окреме провадження.

Характерною ознакою справ окремого провадження є відсутність спору про право цивільне. Розгляд справ у порядку окремого провадження спрямовується на встановлення певних обставин, юридичних фактів, наявності чи відсутності яких може бути спірною. Разом з тим, ЦПК встановлює заборону щодо вирішення справ у порядку окремого провадження у разі виникнення під час їх розгляду спору про право, а не про факт.

Предметом вивчення даної теми стало окреме провадження з притаманними йому процесуальними особливостями розгляду і вирішення справ.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

В рамках вивчення даної теми слід звернути увагу на основні положення щодо загальної характеристики окремого провадження. Справи, які розглядає і вирішує суд у порядку окремого провадження.

Охарактеризувати процесуальні засоби відкриття в суді справ окремого провадження, підсудність справ окремого провадження.

Визначити процесуальні права та обов'язки осіб, які беруть участь у справах окремого провадження.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- справи, які розглядає і вирішує суд у порядку окремого провадження;
- процесуальні засоби відкриття в суді справ окремого провадження ;
- процесуальні права та обов'язки осіб, які беруть участь у справах окремого провадження;
- процесуальний порядок розгляду справ окремого провадження.

Вміти:

- складати процесуальні документи (заяви, ухвали суду,);
- визначити діяльність Національної оліції у порядку визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою.

ТЕМА № 16. ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Провадження по перегляду судових рішень Верховним Судом України.
2. Провадження по перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

- 1) Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
- 2) Цивільний процесуальний кодекс України. – С.: ТОВ «ВВП НОТІС», 2014. – 172 с.
- 3) Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.

4) Цивільний процес України: Підручник; [за загальною ред. д.ю.н., доцента М.М. Ясинка]. – К.: Алерта, 2014. – 744 с.

5) Забарський В.В., Богатир В.В., Стоянова Т.А. та ін. Науково-практичний коментар «Цивільного процесуального кодексу України». / За заг. ред. Богатиря В.В. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2013. – 784 с.

6) Васильєв С.В. Цивільний процес України [текст] : навчальний посібник / С.В. Васильєв – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 344 с.

7) Цивільний процесуальний кодекс: науково-практичний аналіз – К. : ВД «Дакор», 2013. – 600 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Визначення основних правил та положень щодо підготовки справи до розгляду у Верховному Суді України та порядку розгляду справи Верховним Судом України. Повноваження Верховного Суду України. Постанова Верховного Суду України про задоволення заяви. Постанова Верховного Суду України про відмову в задоволенні заяви. Повідомлення про ухвалення рішення та його виготовлення. Обов'язковість судових рішень Верховного Суду України. Підстави для перегляду справи у зв'язку з нововиявленими обставинами.

ВСТУП

Після перегляду справи в апеляційному порядку, вступу рішення у законну силу, перегляду в порядку касаційного оскарження судове рішення може залишатися таким, що не відповідає вимогам законності та обґрунтованості з різних причин, зокрема таких, що не залежать від сторін та інших осіб, які беруть участь у справі.

Тому для усунення таких недоліків у судових рішеннях цивільним процесуальним законодавством передбачено ще ряд гарантій щодо забезпечення законності та обґрунтованості актів суду.

До них належить перегляд рішень, ухвал, що набрали законної сили, у зв'язку з нововиявленими обставинами.

З огляду на сказане, постає завдання з'ясування змісту і ролі названих інститутів цивільного процесуального права у здійсненні правосуддя.

І ПИТАННЯ

ПРОВАДЖЕННЯ ПО ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ.

Після перегляду справи в апеляційному порядку, вступу рішення у законну силу, перегляду в порядку касаційного провадження судове рішення може залишатися таким, що не відповідає вимогам законності та обґрунтованості. Причини такого стану можуть бути різноманітними і залежати від суду, який розглядав справу. Тому для усунення таких недоліків

у судових рішеннях цивільним процесуальним законодавством передбачено ряд гарантій щодо забезпечення законності та обґрунтованості актів суду.

Перегляд судових рішень у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами, правове регулювання якого здійснено статтями 353-360 ЦПК, є процесуальною гарантією, яка забезпечує законність рішень суду касаційної інстанції та захист прав осіб, які беруть участь у справі, і публічних інтересів.

Провадження у зв'язку з винятковими обставинами – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників цивільного процесу, спрямованих на визначення наявності або відсутності передбачених законом підстав для повторного перегляду справи у порядку касаційного провадження у випадках, встановлених цивільним процесуальним законом, та усунення встановлених у зв'язку з цим порушень законності постановлених судових рішень.

Право оскарження судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами мають сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права і обов'язки. Зазначені суб'єкти мають право оскаржити до Верховного Суду України судові рішення у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами після їх перегляду у касаційному порядку (ст. 353 ЦПК). Виходячи з аналізу ч. 2 ст. 45 і ч. 4 ст. 46 ЦПК, суб'єктом оскарження також є прокурор незалежно від того, чи брав він участь у справі.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, з'ясували, що провадження у зв'язку з винятковими обставинами – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників цивільного процесу, спрямованих на визначення наявності або відсутності передбачених законом підстав для повторного перегляду справи у порядку касаційного провадження у випадках, встановлених цивільним процесуальним законом, та усунення встановлених у зв'язку з цим порушень законності постановлених судових рішень.

Право оскарження судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами мають сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права і обов'язки. Зазначені суб'єкти мають право оскаржити до Верховного Суду України судові рішення у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами після їх перегляду у касаційному порядку (ст. 353 ЦПК).

II ПИТАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ ПО ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЗВ'ЯЗКУ З НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Відповідно до ч. 1 ст. 361 ЦПК рішення або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, а також судовий наказ можуть бути переглянуті у зв'язку з нововиявленими обставинами. Такий

перегляд є процесуальним засобом, що забезпечує законність і обґрунтованість судових рішень, а отже і виконання завдань і досягнення мети цивільного судочинства.

Перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами судових рішень, що набрали законної сили, є самостійним видом перевірки їх законності та обґрунтованості, процесуальним засобом, що забезпечує їх правильність з фактичного і правового боку, а також захист прав і охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ, організацій та держави.

Нововиявлені обставини характеризують незаконність та необґрунтованість судового рішення, а встановлення їх судом – це встановлення наявності чи відсутності таких властивостей у судовому рішенні.

Підставами для перегляду рішення, ухвали суду чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами є:

1) істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;

2) встановлені вироком суду, що набрав законної сили, завідомо неправдиві показання свідка, завідомо неправильний висновок експерта, завідомо неправильний переклад, фальшивість документів або речових доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення;

2-1) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення;

3) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення рішення чи постановлення ухвали, що підлягають перегляду;

4) встановлена Конституційним Судом України неконституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане.

За своєю юридичною природою нововиявленими обставинами є не тільки ті, які мають істотне значення для справи, матеріально-правові факти, що входять до складу підстав позову або висунутих проти нього заперечень, а й будь-які юридичні факти, що мають істотне значення для справ позовного, наказного і окремого провадження.

Нововиявленими обставинами можуть бути юридичні факти, що породжують процесуальні наслідки, тобто такі, які є причинами і умовами, що сприяли порушенню закону, прав та інтересів осіб, які брали участь у справі, та викликають наслідки кримінально-правового характеру.

Заяви про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами можуть бути подані сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, протягом одного місяця з дня встановлення обставини, що є підставою для перегляду.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами судових рішень, що набрали законної сили, є самостійним видом перевірки їх законності та обґрунтованості, процесуальним засобом, що забезпечує їх правильність з фактичного і правового боку, а також захист прав і охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ, організацій та держави.

Нововиявлені обставини характеризують незаконність та необґрунтованість судового рішення, а встановлення їх судом – це встановлення наявності чи відсутності таких властивостей у судовому рішенні.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

провадження у зв'язку з винятковими обставинами – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників цивільного процесу, спрямованих на визначення наявності або відсутності передбачених законом підстав для повторного перегляду справи у порядку касаційного провадження у випадках, встановлених цивільним процесуальним законом, та усунення встановлених у зв'язку з цим порушень законності постановлених судових рішень.

Право оскарження судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами мають сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права і обов'язки. Зазначені суб'єкти мають право оскаржити до Верховного Суду України судові рішення у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами після їх перегляду у касаційному порядку (ст. 353 ЦПК).

Перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами судових рішень, що набрали законної сили, є самостійним видом перевірки їх законності та обґрунтованості, процесуальним засобом, що забезпечує їх правильність з фактичного і правового боку, а також захист прав і охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ, організацій та держави.

Нововиявлені обставини характеризують незаконність та необґрунтованість судового рішення, а встановлення їх судом – це встановлення наявності чи відсутності таких властивостей у судовому рішенні.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: перегляд судових рішень Верховним Судом, строк подання заяви про перегляд судових рішень, право на перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами; заява про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- підстави та строк для подання заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом;
- підготовка справи до розгляду у Верховному Суді України;
- порядок розгляду справи Верховним Судом України;
- повноваження Верховного Суду України;
- форма і зміст заяви про перегляд справ у зв'язку з нововиявленими обставинами, строк її подання.

Вміти:

- складати процесуальні документи (заява про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами);
- визначити підстави для перегляду справи у зв'язку з нововиявленими обставинами.